

Marele dicționar român-polon – un punct de întâlnire între limbile romanice și cele slave. Despre necesitatea prezentării diferențelor gramaticale fundamentale între limbi în opera lexicografică

Joanna PORAWSKA

Unul dintre principalii vectori ai promovării culturii în general și, în cazul nostru, ai culturii române în Polonia este elaborarea și publicarea dicționarilor bilingve. Importanța acestui demers este evidentă pentru oricine se ocupă de problematica migraționistă și nu necesită explicații suplimentare. Odinioară, acest gen de dicționare aveau un caracter științific, fiind destinate unui public restrâns de specialiști, filologi și traducători. *Marele dicționar român-polon*, apariție editorială recentă, se adresează unei categorii largi de cititori, cu diferite nivele de pregătire lingvistică – filologilor, dar și, poate înainte de toate, celor fără formație filologică. Deși a fost alcătuit avându-i în vedere în primul rând pe utilizatorii formați în mediul lingvistic polonez, el constituie de asemenea un instrument de lucru important și pentru românii vorbitori de limbă polonă.

Ar fi de prisos, într-o discuție între filologi, să subliniem insuficiența demersului cititorului care consultă exclusiv corpusul de lexeme elaborat, fără a cunoaște regulile gramaticale. Adresându-ne în primul rând cititorilor polonezi, am decis, împreună cu Halina Mirska Lasota, să introducem în *Marele dicționar român-polon* o parte introductivă – o schiță a gramaticii limbii române (*Zarys gramatyki języka rumuńskiego. Wybrane zagadnienia*). Scopul unui astfel de *ghid gramatical* scris în limba polonă a fost concentrarea asupra problemelor gramaticale importante din punctul de vedere al receptorului polonez și, mai ales, prezentarea într-o formă cât mai accesibilă a diferențelor gramaticale dintre cele două limbi, ținându-se cont de faptul că necunoașterea acestora poate conduce la traduceri sau interpretări greșite ale enunțurilor. Acest *ghid gramatical* nu și-a propus să ofere o prezentare completă a sistemului limbii române. Disproporțiile în descrierea materialului, precum și absența unei părți consacrate sintaxei derivă din premisele asumate de autoare¹.

În elaborarea *Marelui dicționar...*, s-a plecat de la principiile *adecvării la cititor* și al celui de *utilitate publică*, formulate, printre alții, de Eugen Coșeriu. Cum sublinia marele lingvist român, „cercetătorul nu are dreptul să se izoleze”, ca într-un turn de fildeș, în sfera îngustă a specialității sale, vorbind exclusiv pentru și pe înțelesul «savanților»” (Munteanu 2005: 37). Având așadar convingerea că, deși este

¹ Majoritatea dicționarilor bilingve, elaborate în ultimii ani în Polonia, nu conțin schițe gramaticale.

opera unor filologi, un astfel de instrument de lucru este destinat și (sau poate în primul rând) celor care cunosc prea puțin sau deloc limba română (și, în consecință, au nevoie nu numai de echivalente lexicale, ci și de reguli de construire a enunțului), am căutat ca, în descrierea problemelor gramaticale, să folosim o terminologie accesibilă unui cititor cu o pregătire medie. Bineînțeles, această opțiune a autoarelor dicționarului nu este una novatoare în sine. Dicționarele bilingve mai vechi – de acum treizeci de ani, de pildă –, publicate la edituri serioase, cuprindeau, de regulă, astfel de *schیțe gramaticale*.

Un punct de întâlnire între limbile romanice și cele slave, secvența din titlul acestei comunicări, nu face trimitere la probleme tehnice lexicografice (generale) sau la lexic, ci la termenii lingvistici diferiți și la clasificările diferite folosite în descrierea limbilor română și polonă (care, probabil, se regăsesc în descrierea altor limbi romanice și slave). Problemele gramaticale prezentate în *Schiță* au fost selectate în funcție de gradul lor de importanță și de dificultate pentru polonezi, ținându-se cont de faptul că, până acum, au fost elaborate extrem de puține studii comparative în domeniul gramaticii celor două limbi. Bazându-se pe experiența îndelungată în predarea limbii române polonezilor, autoarele dicționarului au preferat, în demersul lor, un punct de pornire de tip glottodidactic, iar nu unul structural - științific propriu-zis.

Plecând de la *Schiță gramaticală...* realizată de Halina Mirska Lasota – actualizată mai târziu de noi, pentru a fi inclusă în *Marele dicționar...* –, am întocmit o scurtă listă de probleme gramaticale ale limbii române, a căror cunoaștere este esențială pentru polonezi. Le vom enumera în cele ce urmează:

Fonetică

Din domeniul foneticii limbii române, cele mai dificile aspecte pentru polonezi sunt:

- alternanțele vocalice și consonantice; având doar forma conjugată/declinată a lexemului (așa cum apare ea în enunțuri, de exemplu, formele *pot*, *poți*, *poate*), vorbitorul de limba polonă care nu cunoaște alternanțele vocalice și consonantice cu greu va putea găsi în dicționar forma de bază a lexemului căutat (*putea*), mai ales în cazul verbelor;

- pronunțarea vocalelor ca diftong sau în hiat (există diferențe între limbile română și polonă chiar în pronunțarea aceluiași lexem, de exemplu, rom. *bi-bli-o-te-că* vs. pol. *bi-blio-te-ka*);

- pronunțarea vocalei *ă*, inexistentă în sistemul vocalic polonez;

- *-i* final scurt, asilabic, destul de greu de pronunțat pentru polonezi, este redat (sub influența grafiei românești și prin analogie cu grafia poloneză) prin *i* silabic. Greșeala aceasta de pronunție, destul de serioasă, ne-a îndemnat să introducem (numai în exemplele din *Schiță*) notarea accentului pe prima silabă la notarea cuvintelor monosilabice de tip *șcól*i care, pentru polonezii care învață limba română, par bisilabice;

- preiotarea formelor *este*, *era*, *el* etc.;

- pronunțarea sonoră a consoanelor finale sonore constituie o oarecare dificultate pentru vorbitorii de limba polonă, obișnuiți cu procesul de desonorizare a

consoanelor sonore în această poziție (de exemplu, pronunțarea [brat] în loc de [brad]);

- consoanele muiate (de exemplu, *n'* de la *bunic*, *s'* de la *sihlă*) – pronunțate ca moi de către polonezi – necesită atenție.

Ortografie

- notarea prin *â* sau *i* a aceluiași fonem reprezintă o dificultate pentru străinii aflați într-o etapă inițială a învățării limbii române. Având foarte des de a face cu publicații (mai ales cu dicționare) de dinaintea reformei ortografice din 1993, aceștia întâmpină greutăți la găsirea, după alfabet, a unor cuvinte românești.

- În ceea ce privește latura tehnică, transcrierea folosită în schița gramaticală este un fel de compromis între transcrierea internațională API și așa-numita transcrierea *slavistică* cu care cititorii polonezi sunt mai familiarizați. Această metodă i-a nedumerit întrucâtva pe lingviștii / corectorii polonezi care, în absența unor cercetări comparative polono-române, nu au elaborat un model pentru transcrierea sunetelor românești (cum ar fi, de exemplu, transcrierea lui *-i* final scurt). Eventualele ambiguități referitoare la pronunțare sunt rezolvate prin prezentarea de exemple din limba polonă (în fragmentul *Objaśnienia /Lămuriri*), p. XXXIII-XXXVI).

Morfosintaxă

Verbe

Schița gramaticală... nu cuprinde o secvență consacrată în exclusivitate sintaxei², dar oferă explicații importante referitoare la folosirea timpurilor verbale în sistemul limbii române. În limba polonă (și în celelalte limbi slave), *aspectul* verbal este redat prin verbe perfective, imperfective și iterative, ceea ce se regăsește doar parțial în opoziția din limba română între *imperfect* și *perfect compus*. În limba polonă, verbele imperfective sunt folosite mai des decât cele perfective, în vreme ce în română sunt frecvent utilizate timpurile verbale perfective. De aceea, pentru polonezi, folosirea corectă a imperfectului românesc în corelație cu perfectul compus constituie o dificultate (cf. par. 60). În exemplele din cuprinsul articolelor, în contexte diferite, ne-am străduit să prezentăm forma perfectivă a verbului, pe lângă cea imperfectivă care apare ca formă de bază, echivalent principal al verbului românesc (de exemplu, *a merita* – *zasługiwać*; *a merita o pedeapsă* – *zasłużyć na karę*). Demersul acesta este admis în dicționarele bilingve poloneze, pentru a le facilita vorbitorilor altor limbi (neslave, în principal), folosirea acestor instrumente de lucru.

Formarea și folosirea conjunctivului și a prezumtivului sunt descrise și explicate prin echivalente poloneze în paragrafe separate. Construcția gerunziului românesc care nu cere acordul cu subiectul lui propriu este des calchiată în limba polonă (în care acordul cu subiectul este obligatoriu), devenind o sursă de greșeli de traducere. Pentru că aceste forme greșite în polonă (adică cele fără acord cu

² Astfel de schițe gramaticale din prefața dicționarelor bilingve în general nu includ capitoul *Sintaxă*, necunoașterea acestui domeniu prezentând mai puține pericole (față de greșeli de lexic sau morfologie făcute de străini) în comunicare.

subiectul) se răspândesc din ce în ce mai mult, fiind una dintre cele mai supărătoare încălcări de normă poloneză, problema traducerii gerunziului trebuie exersată în mod special³.

Substantiv, adjectiv, articol

Tratarea acestor trei categorii gramaticale la un loc a constituit, pentru unii lingviști polonezi, un demers destul de riscant din punct de vedere metodologico-structural, generând, în opinia lor, o anumită confuzie în descrierea lingvistică. Acest mod de a trata problemele, poate mai greu de acceptat din punctul de vedere al lingvistului (emittătorului în același timp) care dorește să conceapă limba ca un sistem coerent, constituie o reflectare a atitudinii receptorului în analiza formelor lingvistice.

Diferențele dintre topica românească (S+Adj) și cea poloneză (Adj+S) reprezintă o sursă de greșeli – calchieri în traduceri din română în polonă. Din acest motiv am inserat în *Schiță...* un paragraf aparte (par. 12), consacrat acestei probleme. Folosirea articolelor hotărât și nehotărât și situațiile în care un substantiv apare fără nici un articol constituie, probabil, cea mai mare dificultate pentru vorbitorii de limba polonă, în structura căreia nu există acest determinant. Articolul hotărât enclitic, folosirea articolului genitival, declinarea substantivului însoțit de adjectiv și, mai ales, a adjectivului urmat de substantiv sunt probleme majore de gramatică care trebuie să-i fie explicate vorbitorului de limbă polonă.

Pronumele și adjectivul pronominal

Distincția între pronumele și adjectivul pronominal (de tipul *acesta – acest om*), neexistentă formal în limba polonă (*ten - ten człowiek*), constituie una dintre diferențele existente în structura celor două limbi. Chiar în terminologia lingvistică poloneză trebuia creat un termen nou pentru a explica fenomenul și folosirea adjectivului pronominal (*przymiotnik określający, przymiotnik dzierżawczy* etc., vezi par. 20-26)⁴.

Adjective și adverbe

Vorbitorului de limba polonă trebuie să i se atragă atenția asupra faptului că, în limba română, adverbul are frecvent aceeași formă ca adjectivul (numărul singular, gen masculin) (de exemplu, *agasant I adj drażniący, irytujący II adv drażniąco, irytująco*), formând un singur articol.

Enumerarea prezentată mai sus a problemelor gramaticale principale cu care se confruntă polonezul care învață limba română constituie abia un punct de plecare pentru viitori cercetători pe care, sperăm, le vor trata mai atent în viitor, în plan comparativ. Confruntarea din domeniul româno-polon, fiind completată de o serie de analize referitoare și la alte limbi slave, foarte importantă pentru predarea limbii române ca limbă străină, ar trebui studiată în cadrul domeniului conceput mai larg –

³ De exemplu *Profesorul fiind bolnav, lecția n-a avut loc - *Profesor będąc chory, lekcja nie odbyła się* în loc de *Ponieważ profesor był chory, lekcja nie odbyła się* (Pentru că profesorul a fost bolnav, lecția n-a avut loc).

⁴ Termeni folosiți deja în manualele / gramaticile limbilor romanice, publicate în limba polonă.

cel al relațiilor lingvistice romanico-slave, limba română ocupând un loc privilegiat în această cercetare din cauza așezării sale geografice.

Bibliografie

Mirska Lasota Halina, Porawska Joanna, *Wielki słownik rumuńsko-polski, Marele dicționar român-polon*, Kraków, Editura Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009.
Munteanu 2005: Eugen Munteanu, *Introduce în lingvistică*, Iași, Editura Polirom.

Grand dictionnaire roumain-polonais – un point de rencontre entre les langues romanes et les langues slaves. Sur la nécessité de la présentation des différences grammaticales de base entre les deux langues dans les œuvres lexicographiques

En présentant le *Grand dictionnaire roumain-polonais* les auteurs, Halina Mirska Lasota (1930-2006) et Joanna Porawska, ont pensé répondre à une demande urgente de plusieurs étudiants, professeurs et de tous ceux dont le travail concerne les rapports polono-roumains et qui étaient obligées de se servir de différents petits dictionnaires épuisés depuis longtemps. Pour combler cette lacune, les auteurs se sont proposées d'élaborer une œuvre lexicographique, la plus grande de tous les dictionnaires roumain-polonais édités en Pologne et en Roumanie. Elle contient environ 45 000 entrées, 200 000 mots, expressions et exemples. On y trouvera, à côté des mots littéraires, familiers et dialectaux, des nombreux mots du vocabulaire spécialisé, c'est-à-dire des termes techniques, médicaux, botaniques, zoologiques etc. Ce dictionnaire sera utile aussi bien aux Polonais qu'aux Roumains, aux traducteurs, aux journalistes etc.

Pourtant, les difficultés de la langue ne se bornent pas, pour les étrangers, à l'emploi de mots – ils rencontrent également de graves problèmes de phonétique et de grammaire. Il faut donc, à côté d'un corpus de lexèmes expliqués par leurs équivalents dans l'autre langue, prévoir une introduction grammaticale qui puisse guider le lecteur dans un choix souvent difficile. Le *Grand dictionnaire...* contient une telle introduction, dans laquelle on trouvera traitées les difficultés portant sur les matières les plus difficiles pour les Polonais (et, probablement, pour les slaves, en général) apprenant le roumain: la phonétique, l'orthographe, les déclinaisons et les conjugaisons, l'emploi des articles. Le but que vise l'auteur de cet article est de présenter une liste de questions grammaticales de la langue roumaine qui posent des problèmes aux Polonais.

Les problèmes abordés dans l'introduction du dictionnaire sont le résultat d'une longue expérience didactique des auteurs du dictionnaire présenté.

*Universitatea Jagiellonă
CRACOVIA, POLONIA*

